Historie Veelerveen afl. 7 Aardappelmeelfabriek Westerwolde

De komende tijd zal in de Kraante elke keer een aflevering verschijnen van 'Historie Veelerveen'. In deze bijdrage zullen onderwerpen uit het verleden van Veelerveen en omgeving worden belicht.
Bij elke bijdrage zal ook worden vermeld van welke bronnen (boeken, archieven, foto's, internet, kaarten, interviews) gebruik is gemaakt. Als je geïnteresseerd bent in een onderwerp, kun je de bronnen gebruiken om zelf verder te lezen.

De artikelen over de historie van Veelerveen zijn in PDF formaat ook te downloaden. Daarmee kun je makkelijker gebruik maken van url's (linkjes)
Afl1: https://tinyurl.com/Afl-1-historie-Veelerveen
Alf2: https://tinyurl.com/Afl-2-historie-Veelerveen
Afl3: https://tinyurl.com/Afl-3-historie-Veelerveen
Afl4: http://bit.ly/Afl-4-historie-Veelerveen
Afl5: https://tinyurl.com/Afl5historieVV
Afl6: https://tinyurl.com/Afl6historieVV
Afl7: https://tinyurl.com/Afl7historieVV

De aardappel

De aardappel, die een vast onderdeel is geworden van de Nederlandse eetcultuur, komt van oorsprong uit Zuid-Amerika. Rond 1536 is de aardappelplant door Spaanse ontdekkingsreizigers meegenomen naar Europa. Men vermoedt dat zes jaar later voor het eerst aardappelen als voedsel zijn gebruikt. Monniken hebben de aardappel vanuit Spanje verspreid naar anderen landen in Europa. In kloosters vond de aardappelplant zijn plek in de kloostertuinen. De aardappel is een belangrijke bron van koolhydraten, vitamine B6, vitamine C en vezels. Voor aardappelmeelfabrieken is de aardappel vanwege eiwit en zetmeel van belang. Zetmeel wordt gebruikt in de voedingsindustrie en ook in industriële producten als papier, kleefstoffen, bouw en textiel[1]. Het eiwit uit de aardappel is een hoogwaardige plantaardige eiwitbron die dierlijke eiwitten uitstekend kan vervangen.

Start aardappelmeelfabriek Westerwolde

De eerste aardappelmeelfabriek in de provincie Groningen stond in Muntendam. De fabriek werd in 1840 gebouwd door J.A. Boon uit Amsterdam. In de fabriek werden de aardappelen tot zetmeel verwerkt dat werd gebruikt in de textielindustrie om katoenen draden te verstevigen. In de periode 1840-1916 werden veel aardappelmeelfabrieken gebouwd. Sommigen werden na verloop van tijd gesloopt of voor andere doeleinden gebruikt.

Boeren leverden in het begin van de aardappelmeelindustrie de aardappelen aan particuliere bedrijven die de aardappelen verwerkten tot aardappelmeel. Rond 1880 waren er ongeveer 20 particuliere aardappelmeelfabrieken die elkaar sterk beconcurreerden. Boeren profiteerden sterk van de grote vraag naar aardappelen en bepaalden voor een belangrijk deel de prijs van de aardappelen die zij leverden. Toen de particuliere bedrijven zich in 1890 verenigden in de 'Vereniging van aardappelmeelfabrikanten' bepaalde deze vereniging de prijs van de aan te leveren aardappelen. De boeren probeerden weer invloed te krijgen op de prijs van de aardappelen en dat leidde tot coöperatieve verenigingen van boeren die zelf hun aardappelen gingen verwerken en verkopen.

Het initiatief tot de bouw van de aardappelmeelfabriek Westerwolde werd in 1913 genomen door zo'n coöperatieve vereniging, de landbouwvereniging Vriescheloo. Leden konden voor tweehonderd gulden per aandeel deelnemen. De oprichtingsakte passeerde op 14 juli 1913 bij notaris Van Ingen in Wedde[2]. Al voor deze datum waren al 800 aandelen verkocht. Hoe meer aandelen je bezat, hoe groter je invloed op de algemene vergadering als er gestemd moest worden. Had je 1 t/m 5 aandelen , had je recht op één stem. Bij 61 of meer

aandelen had je recht op zes stemmen. Alle oprichters/leden zijn met het aantal aandelen genoemd in de oprichtingsakte. Uit Veelerveen zijn dat:

- Albert kuiper twee aandelen
- Koeno Harms Brouwer één aandeel.

Vriescheloo kende 32 aandeelhouders. Dat is niet verwonderlijk omdat Vriescheloo al langer veel meer geschikte landbouwgrond had dan boeren uit Veelerveen. Lambertus Luiken Ebels landeigenaar te Groningen was met 150 aandelen de grootste aandeelhouder. De algemene ledenvergadering koos de zeven leden van het bestuur van de coöperatieve vereniging. Elk jaar trad een derde deel af.
Een aandeel had ook een verplichting, namelijk het jaarlijks aanleveren van 200 hectoliter aardappelen (1 hectoliter is 100 liter). Deze verplichting verzekerde de fabriek van voldoende aanvoer van aardappelen. Hoe meer aandelen, hoe meer aardappelen je moest aanleveren. De prijs die een boer kreeg voor zijn aardappelen was ook afhankelijk van het zetmeelgehalte van de aardappelen. Hoe hoger dat was, hoe hoger je inkomsten. Als je als aandeelhouder niet in staat was je kwantum aardappelen te leveren, kon je op de vrije markt bijkopen of het bestuur opdracht geven bij te kopen. Kon je echt niet leveren dan kreeg je een boete.

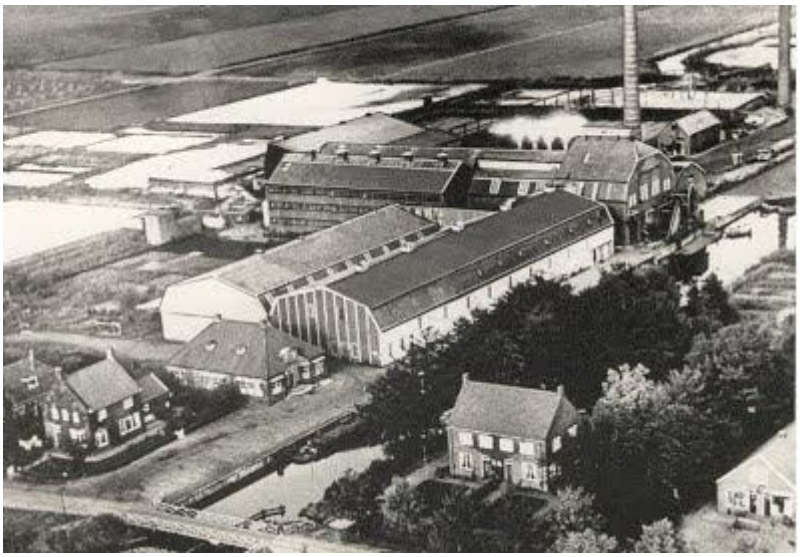

De aardappelmeelfabriek Westerwolde. Links op de voorgrond de ophaalbrug over de Veelerveensterweg, zodat de schepen met aardappelen via het Ruiten A-kanaal de aardappelen konden aanvoeren. De ophaalbrug bestaat niet meer. Het gegraven kanaal naast de aardappelfabriek is nu nog steeds te zien tussen de woningen Veelerveensterweg 31 en 33. Bron: Collectie Streekhistorisch Centrum Stadskanaal.

In 1918 is op de kadasterkaarten voor het eerst het gehele terrein van de aardappelmeelfabriek zichtbaar (dik omlijnd) met de twintig huizen die bij de fabriek gebouwd werden. Deze huizen waren bestemd voor arbeiders met een speciale functie (specialisten) in de fabriek. Gewone arbeiders woonden elders. Deze huizen staan er nog steeds en worden in de volksmond de fabriekshuizen genoemd.

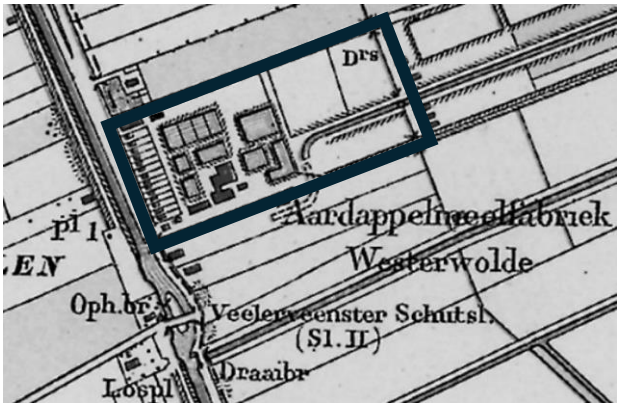

Bron: topotijdreis.nl

De fabriek kon 500.000 hectoliter per campagne verwerken. In het najaar van 1914 werd in de aardappelmeelfabriek Westerwolde de eerste campagne afgewerkt. In de periode 1914-1918 (Eerste wereldoorlog) werd elk jaar met een positief resultaat afgesloten. In 1920 was de prijs van het aardappelmeel dramatisch laag waardoor een flink exploitatieverlies ontstond. In 1922 bleek ook dat de directeur van de fabriek fraude had gepleegd. Deze fraude gevoegd bij het exploitatieverlies leidde tot een negatief saldo voor de coöperatieve vereniging van 691.115,47 gulden (nu € 6.335.110). Per aandeel moesten de leden 375 gulden (nu € 3437) storten om het verlies te compenseren.

Productieproces

Aardappelen werden na het lossen gewassen. Daarna werden de aardappelen in een grote tonmolen, die voorzien was van een grijperinstallatie, verwerkt. Vier voor- en twee naraspen zorgden er voor dat de zetmeelvezel van de aardappelen werd gescheiden. Uitwasapparaten filterden vervolgens de zetmeelkorrels eruit. Vervolgens werden de zetmeelvezels nog diverse keren gezeefd en van water ontdaan. Tot slot werd het aardappelzetmeel gecentrifugeerd, gedroogd en in zakken verpakt.

Bij dit productieproces werd veel water gebruikt. Lozing op het kanaal zou leiden tot flink vervuild oppervlaktewater. Door het water te vermengen met zwavelzuur en krijt werd het afvalwater makkelijk afbreekbaar en vormde het een goede meststof. Het waterschap Westerwolde had bij de start van de aardappelfabriek al bedongen dat er vloeivelden beschikbaar moesten zijn waar het vervuilde water dat bij de productie vrijkwam, geloosd kon worden (100.000 hectoliter betekende 50 hectare aan vloeivelden). Na bezinking van het water kon dat het schonere water worden geloosd in het kanaal. De aardappelmeelfabriek had in 1914 een boerderij met 15 hectare onontgonnen land verworven waarop het vervuilde water geloosd kon worden. In 1938 had de boerderij meer dan 200 hectare en bij de verkoop van de boerderij in 1972 bijna 250 hectare. Uiteindelijk ging de aardappelmeelfabriek over tot bezinkingsbassins en werd het land van de vloeivelden van de veenlaag ontdaan en exploiteerde de fabrieksboerderij[3] de landerijen. Deze fabrieksboerderij bestaat nog steeds, Veelerveensterweg 49.

Na de tweede wereldoorlog

Na 1945 werd er met andere aardappelmeelfabrieken meer samengewerkt. Dat gaf de aardappelmeelfabriek Westerwolde meer vertrouwen in de toekomst. De productiecapaciteit werd in 1952 uitgebreid tot 700.000 hectoliter. Toch bleef het rendement van de fabriek laag in vergelijking met andere aardappelmeelfabrieken. In juli 1956 zocht men aansluiting bij de in 1919 opgerichte AVEBE (Aardappelmeel Verkoop Bureau) dat zich had ontwikkeld tot een verkoopcentrale die ijverde voor goede verkoopprijzen voor aangesloten leden. Daarnaast waren zij innovatief en ontwikkelden steeds meer toepassingen voor aardappelmeel en aardappeleiwit.

In 1962 besloot de algemene ledenvergadering te gaan fuseren met de aardappelmeelfabrieken 'Ter Apel e.o.' en 'Musselkanaal'. De productie werd toen overgebracht naar beide fusiepartners en de fabriek in Veelerveen werd stilgelegd. Besloten werd de fabriek in Veelerveen te ontmantelen. Dit proces van ontmanteling duurde twee jaar, van 1962 tot 1964. De gebouwen werden uiteindelijk in 1981 gesloopt. De fusie werd in 1964 afgerond met de vorming van de 'Coöperatieve Vereniging Aardappelmeelfabriek Westerwolde, Ter Apel, Musselkanaal', afgekort WTM. Aardappelen worden tegenwoordig aangeleverd bij het Avebe complex in Ter Apelkanaal[4].

Het terrein is daarna jaren in beheer geweest van een puinbreker, Schipper uit Blijham, die het terrein gebruikte voor opslag. Tegenwoordig is het eigendom van een particulier uit Scheemda. Onduidelijk is wat met het terrein gaat gebeuren. Op een bijeenkomst over de woonvisie van de gemeente Westerwolde op 12 juni jl. in De Meet in Bellingwolde, is door een aantal inwoners uit Veelerveen geopperd dat woningbouw op het terrein van de voormalige aardappelfabriek ook zou moeten kunnen. Verwacht wordt dat de gemeente nog dit jaar komt met definitieve plannen omtrent wonen in Westerwolde.

Gebruikte bronnen, verder lezen/kijken:

Literatuur

1. Landschapsbiografie van Westerwolde. Jochem Abbes, Jan Bakker, Bauke Roelevink, Theo Spek, Geert Volders, Ruut Wegman. Hardback 2021 | ISBN 9789023257561 | 1 | 512 blz. https://www.vangorcum.nl/product/100-380_Landschapsbiografie-van-Westerwolde
2. De geschiedenis van Westerwolde, deel 3 Middelen van bestaan. Stichting Gebroeders Hesse Fonds, Van Dijk&Foorthuis projekt, Groningen 1992. | ISBN 90-5028-039-8|
3. Het archief van de Coöperatieve Vereniging Aardappelmeelfabriek 'Westerwolde' 1913-1964. D.D.M. van Nieulande. Groningen 1981
4. "Provincie-Groningen-nummer". Strengholt,1932, 4e jaargang, nr. 3. Geraadpleegd op Delpher.
5. Westerwolde over het landschap en de dorpen. De Poel, Houting en Vrijer. Tweede druk, Uitgeverij Noordhoek. ISBN 978 90 330 0931 0
6. Golden Raand. Landschappen van Groningen. Meindert Schroor en Jan Meijering. In Boekvorm Uitgevers bv, Assen. ISBN 9789077548233
7. Interview Jan van Linge over de fabrieksboerderij van de aardappelmeelfabriek Westerwolde in Veelerveen. Terra Westerwolde. Tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde, jaargang 11 nummer 1.
8. Bellingwolde, Oudeschans, Vriescheloo en Veelerveen in oude ansichten. Stichting Streekmuseum 'De Oude Wolden', Bellingwolde 1982.

Websites

1. https://nl.wikipedia.org/wiki/Aardappel
2. https://nl.wikipedia.org/wiki/Aardappelmeelfabriek
3. https://www.avebe.nl/
4. https://www.canonvannederland.nl/nl/page/245891/ruilverkaveling-en-mechanisatie . Canon van Westerwolde. Ruilverkaveling en mechanisatie.
5. https://streekhistorischcentrum.nl/
6. https://www.veelerveen.eu/?page_id=35
7. https://topotijdreis.nl/ Kadasterkaarten vanaf 1815. Type je locatie in en je kunt kaarten bekijken vanaf 1815 tot 2023.
8. https://www.delpher.nl/ voor het doorzoeken van tekstcollecties
9. https://www.beeldbankgroningen.nl

In de volgende aflevering 'Onderwijs in Veelerveen'. Als je voor die bijdrage informatie hebt, kun je dat laten weten door een mail naar historieveelerveen@gmail.com te sturen.

Frits van Kouwenhove

---

[1] Omdat er verschillende aardappelrassen waren die qua zetmeelgehalte van elkaar verschilden, had de Nederlandse Aardappelmeelindustrie in 1966 28 proefboerderijen in de provincies Groningen, Drenthe en Overijssel ingericht. Doel was om 28 aardappelrassen te testen. In Westerwolde stond zo'n proefboerderij in Veelerveen, eigenaar Ebels. Deze boerderij staat er nog steeds, het is nu de Spetse Hoeve.

[2] Deze oprichtingsakte is in PDF formaat te downloaden via https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000192254:mpeg21:pdf

[3] Voor meer informatie over de fabrieksboerderij zie het tijdschrift Terra Westerwolde jaargang 11 nummer 1, voorjaar 2022 Interview met Jan van Linge assistent bedrijfsleider op de fabrieksboerderij.

[4] Zie https://www.avebe.nl/locaties/ voor productielocaties Avebe.